

УДК 343.91:342.951

Є.П. ГАЙВОРОНСЬКИЙ, канд. юрид. наук, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЮЮТЬ НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Ключові слова: контрабанда, особа злочинця, митні правопорушення, особа правопорушника, культурні цінності, антикваріат

Відповідальність за незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон України передбачена Кримінальним кодексом України у ст.201. Проте, у деяких випадках притягнути особу до кримінальної відповідальності неможливо за різними обставинами: спосіб вчинення діяння не є кримінально караним (наприклад, недекларування), особа користується дипломатичним імунітетом тощо. В таких випадках мова може йти лише про конфіскацію в адміністративному порядку незаконно переміщуваних предметів. У даній статті буде розглянута соціальна, демографічна, психологічна характеристика осіб, які вчинили адміністративно каране чи кримінально каране незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон України, або спробу такого діяння. Дослідження таких осіб є важливим для ефективно розробки та правильного застосування заходів запобігання до належних адресатів.

Особу злочинця-контрабандиста вивчало немало науковців, серед яких А.Б. Блага, М.М. Василина, С.В. Душкін, Г.В. Кириченко, С.І. Марко, В.М. Шевчук та інші. Проте, в Україні вкрай небагато досліджень осіб, які вчинили контрабанду саме культурних цінностей або адміністративно каране незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон України. Тут можна назвати дисертаційне дослідження Я.В. Фурмана, присвячене методиці розслідування контрабанди

культурних цінностей, та поодинокі публікації інших авторів. Ми ж у цій статті надамо кримінологічну та деліктологічну характеристику вищезазначених злочинців та правопорушників.

Завданням даної статті є визначення передбачуваного кола осіб, які схильні до вчинення незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України, і до яких можуть бути застосовані заходи запобігання.

Нами було досліджено 40 кримінальних справ і 47 справ про адміністративні правопорушення за заздалегідь розробленою анкетною [1, с.9]. Також використовувалися праці інших науковців, статистичні дані правоохоронних органів.

За ознакою *громадянства*, згідно з проведеним нами дослідженням, чисельність громадян України серед осіб, які вчинили контрабанду культурних цінностей, становить 45,5 %, РФ – 30,3 %, інших країн СНД – 12,1 %, ЄС – 9,1 %, інших – 3 %. Матеріали СБУ показують, що серед злочинців громадян України було 44,9 %, громадян РФ – 13,5 %, інших країн СНД – 11,2 %, Польщі – 9 %, Німеччини – 5,6 %, інших країн ЄС – 3,4 %, США – 6,7 %, країн близькосхідного регіону (Ізраїлю, Ірану, Лівану, Туреччини) – 5,6 % [2, с.1]. Схожа ситуація в Росії – понад 50 % контрабандистів культурних цінностей становлять іноземці [3, с.21]. Відзначимо, що серед контрабандистів-іноземців можуть траплятися колишні громадяни країн СНД, які виїхали на постійне проживання за кордон.

Серед іноземних громадян, що намагаються незаконно вивезти культурні цінності з України, існує певна спеціалізація. Англійців більше цікавлять речі, пов'язані з подіями російсько-турецької війни, німців – предмети, пов'язані з подіями другої світової війни, мешканці мусульманських країн, як не дивно, часто намагаються незаконно вивезти з України православні ікони. Предмети релігійного призначення (хрести та ікони) також стають предметами контрабанди, яка вчиняється італійцями [4].

Соціально-демографічна характеристика особи складається з таких даних, як стать, вік,

освіта, рід занять. За статевою ознакою згідно з інформацією СБУ чоловіки становлять 86,7 %, жінки – 13,3 % [2, с.1], а за проведеним нами дослідженням контрабандистів-чоловіків було 88,2 %, жінок – 11,8 %. Що ж стосується контрабанди всіх предметів, то якщо на початку 1980-х років жінки вчинили цей злочин лише у 8,7 % випадків, наприкінці 1990-х років жінок серед контрабандистів було вже 27,9 % [5, с.22], а на початку 2000-х – 28,2 % [6, с.40]. Для порівняння: серед осіб, затриманих за контрабанду наркотиків Дніпропетровською, Київською, Луганською, Чернігівською митницями у 2007–2011 рр., 76 % склали чоловіки, 24 % – жінки [7, с.233]. Зростання кількості жінок серед контрабандистів свідчить про недостатню соціальну захищеність жіноцтва й материнства. Особистість жінки-контрабандистки загалом (без виділення предмету злочину) характеризується такими показниками: переважна більшість із них – молодого віку (до 40 років), мають середню або вищу освіту, заміжні, мають дітей [8, с.410].

Предмети контрабанди різняться залежно від статі особи, яка вчинила злочин. Так, чоловіки незаконно переміщують через митний кордон України зброю й боєприпаси у 9 % випадків, радіоактивні й отруйні, сильнодіючі речовини – у 6 %, тоді як для жінок контрабандне переміщення цих предметів не є характерним. Ювелірні вироби були предметами контрабанди жінок у 6 %, а незаконне їх переміщення чоловіками відбувалося значно рідше [9, с.78]. Як бачимо, має місце певна спеціалізація контрабандистів за статевою належністю. У той же час контрабанда культурних цінностей вчинювалася чоловіками й жінками у 11 % випадків всієї контрабанди [9, с.78], що відображає, на нашу думку, приблизно однакову зацікавленість і обізнаність представників різних статей у царині колекціонування й мистецтвознавства.

За віком, згідно з дослідженням Я.В. Фурманом, 136 кримінальних справ, порушених за ст.201 КК України, злочинці від 30 до 50 років становили більшість – 68 % випадків [10, с.9]. А за проведеним нами дослідженням осіб ві-

ком 18–29 років було 10,5 %, 30–40 – 47,4 %, 41–50 – 15,8 %, 51–60 – 15,8 %, понад 60 – 5,3%. Матеріали СБУ свідчать, що за віковою ознакою особи поділилися так: 18–30 років – 17 осіб (20,2 %), 31–40 – 28 осіб (33,3 %), 41–50 – 20 осіб (23,8 %), понад 50 – 19 осіб (22,6 %) [2, с.1]. Отже, найбільш криміногенний вік по даній категорії справ – 30–40 років.

Стосовно професійної діяльності осіб, які вчинили контрабанду культурних цінностей, матеріали СБУ подають наступні цифри: безробітні становлять 44,8 %, приватні підприємці – 13,8 %, працівники залізниці – 10,3 %, працівники Міністерства закордонних справ та посольств – 10,3 %, водії – 6,9 %, колишні військовослужбовці – 6,9 %, працівники державних підприємств – 6,9 % [2, с.1]. За проведеним нами дослідженням безробітних було 47,6 %, працюючих – 38,1 %, пенсіонерів – 14,3 %. Серед осіб, які вчинили контрабанду інших предметів, безробітних більше – 54 %, службовців – 31,3 % і тільки 14,7 % – робітників і студентів [9, с.80]. Зокрема, серед контрабандистів наркотичних засобів особи, які не працюють і не вчаться, – становлять 59 %; водії-далекобійники, провідники – 16 %; приватні підприємці – 12 % [7, с.233].

Із категорії громадян України, які вчинили контрабанду культурних цінностей, перш за все слід відзначити: а) працівників міжнародного транспорту – морського, залізничного, повітряного й автомобільного [11, с.453–454]; б) туристів; в) членів різних делегацій і колективів – спортивних, артистичних та ін.; г) бізнесменів. Деякі з громадян України, вступаючи у злочинний зв'язок з іноземцями, утворюють міжнародні контрабандні групи. Окремі контрабандисти були службовими особами.

Проведене нами дослідження виявило, що за місцем роботи осіб, які на момент учинення злочину працювали, характеризували позитивно. З огляду на це, а також невелику вартість предметів злочину та інші пом'якшуючі обставини судами у 75,8 % досліджених нами кримінальних справ були призначені покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Вибір судами такої міри покарання є виправда-

ним, проте він свідчить, на нашу думку, про те, що працівниками митних і правоохоронних органів затримуються, в основному, «випадкові» контрабандисти, у той час як члени організованих злочинних угруповань часто уникають кримінальної відповідальності.

З числа іноземців контрабандною діяльністю займаються найчастіше особи, які в'їжджають в Україну по службових або туристичних справах, представники ділових кіл. Правоохоронними органами при спробі контрабандного вивезення культурних цінностей неодноразово затримувалися окремі члени іноземних археологічних груп, які проводили розкопки на території нашої держави [2, с.4]. На жаль, серед контрабандистів-іноземців досить часто трапляються працівники іноземних посольств і консульських установ, які скуповують предмети антикваріату і, користуючись дипломатичним імунітетом, незаконно вивозять їх за кордон. Проблема боротьби з контрабандою культурних цінностей, яка вчинюється дипломатичними працівниками, має досить гострий міжнародний характер. Наприклад, за 16 років в московському аеропорту Шереметьєво-2 було затримано понад 1000 іноземних дипломатів, які намагалися незаконно вивезти заборонені речі, половину з яких становили предмети антикваріату [12, с.232].

За освітнім рівнем за проведеним нами дослідженням встановлено, що 44,4 % контрабандистів мали вищу освіту, 22,2 % – середню спеціальну, 33,3 % – середню. Збільшення серед злочинців осіб з вищою освітою відбувається і стосовно контрабанди інших предметів; це зумовлено загальним зростанням рівня освіченості населення України за останні 20 років і досить високим рівнем безробіття, у тому числі й серед осіб з вищою освітою. В цих умовах пошуки коштів на утримання сім'ї нерідко штовхають і їх на вчинення злочину. Згідно з дослідженням, проведеним В.М. Шевчуком, осіб з вищою освітою серед всіх контрабандистів (незалежно від предмета контрабанди) було 42,8 % [13, с.97], тоді як на початку 1980-х років їх було лише 14 % [5, с.22]. Отже, кількість таких осіб збільшилась

досить суттєво – втричі, з чим погоджуються й інші автори [14, с.55]. Російські дослідники також вказують на підвищену кількість осіб з вищою освітою серед контрабандистів саме культурних цінностей [3, с.22], у той час як контрабандисти інших предметів в Росії мають вищу освіту у близько 30 % випадків, а загалом загальну середню та середню спеціальну освіту – у 60–70 % [15, с.197].

Залежно від адміністративного статусу населеного пункту – місця постійного мешкання осіб, які вчинили контрабанду культурних цінностей, справи розподілилися наступним чином: у столицях держав мешкало 26,1 %, у центрах великих адміністративно-територіальних одиниць (областей, провінцій, земель, штатів та ін.) – 43,5 %, в інших містах і районних центрах – 30,4 %. Для контрабанди культурних цінностей не характерне її вчинення мешканцями прикордонних районів, хоча незаконне переміщення ними інших предметів перетворилося на доволі поширений бізнес на цих територіях, які часто уражені безробіттям, особливо серед сільських жителів [5, с.22].

Щодо розгляду осіб, які вчинили адміністративно каране незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон України, то адміністративна деліктологія, на відміну від кримінології, загалом не приділяє великої уваги дослідженню особистості правопорушника. Це обумовлено, зокрема, тим, що більшість адміністративних правопорушень є ситуативними проступками, і правопорушникам, як правило, не властива деформація особистості [16, с.9]. Проте, ми вважаємо, що по даній категорії справ дослідження таких осіб має наукове і практичне значення, оскільки це дає можливість порівняти стан адміністративної деліктності зі злочинністю в даній сфері, дослідити латентну злочинність; крім того, такі особи належать до об'єктів профілактики порушень митних правил [16, с.9].

За нашим дослідженням, громадяни України становили серед правопорушників 84,2 %, США й Канади – 5,3 %, ЄС – 10,5 %. Що сто-

сується професійної діяльності цих осіб, проведення узагальнення було ускладнено тим, що в матеріалах справ про порушення митних правил не завжди фіксується ця (та й інші) обставини. Відзначимо, що серед них трапляються працівники дипломатичних установ, міжнародного транспорту, бізнесмени, військовослужбовці, вчителі та ін.

Розглянемо мотивацію вчинення митного правопорушення. 64,3 % осіб пояснювали вчинення правопорушення незнанням заборони на переміщення культурних цінностей, 21,4 % хотіли таким чином зробити подарунок закордонному знайомому або родичу, 19 % пояснили вчинення правопорушення різноманітними причинами, серед яких – «пропаганда української культури за кордоном», «бажання реставрувати культурні цінності», «намагання повідомити про українське мистецтво Європу», «організація виставок», «гуманістичні міркування по спасінню української культурної спадщини», проте фактично тут має місце корисливий мотив.

Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки, які можуть стати у нагоді працівникам митних та правоохоронних органів. Майже 50 % контрабандистів культурних цінностей були безробітними. Найбільш криміногенний вік по даній категорії справ – 30-40 років, далі йде вік 41-50 років. Близько 45 % злочинців мали вищу освіту.

Приблизно 45 % контрабандистів були громадянами України. Із них, перш за все, треба назвати працівників міжнародного транспорту, бізнесменів (в тому числі приватних підприємців), працівників дипломатичних установ України. Працівникам митних органів також варто звертати увагу на тих осіб, які виїжджають на постійне місце мешкання за кордон і вивозять з собою багато речей у контейнерах.

Понад 50 % контрабандистів культурних цінностей становили іноземці, серед яких перше місце займають громадяни РФ; інколи трапляються колишні громадяни України, СРСР або країн СНД, які отримали іноземне громадянство. Серед іноземців особливу ува-

гу слід приділити членам іноземних археологічних груп та працівникам посольств і консульських установ, які, вивозячи з України предмети культури та мистецтва, покладають надії на свою дипломатичну недоторканність. Найцінніші й рідкісні предмети антикваріату найчастіше переміщуються через кордон не їх власниками (продавцями або покупцями), а особами, які професійно займаються контрабандою чи мають дипломатичний імунітет, – ці випадки, як правило, належать до латентної (прихованої) злочинності.

Що стосується перспективи подальших розвідок у даному напрямку, слід продовжити узагальнення матеріалів кримінальних справ та справ про адміністративні (митні) правопорушення, які були вчинені останніми роками; також необхідно досліджувати латентну злочинність в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайворонський Є. П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Гайворонський Є. П. – Х., 2009. – 224 с.
2. Довідка СБУ від 13.04.05 р., № 14-10384 / Гол. упр. по боротьбі з корупцією та організ. злочинністю СБУ. – К., 2005. – 5 с.
3. Русанов Г. А. Контрабанда культурних цінностей: Уголовно-правовое, кримінологическое и сравнительно-правовое исследование : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г. А. Русанов. – М., 2009. – 26 с.
4. Мерзляков А. Орденовозцы / А. Мерзляков // Киевские ведомости – 13.03.2001. – С. 14.
5. Василина М. М. Соціально-психологічний портрет особи контрабандиста / М. М. Василина // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією : матеріали наук.-практ. конф. – К., 2001. – С. 18–25.
6. Марко С. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики контрабанди / С. І. Марко // Митна справа. – 2010. – № 5. – С. 36–43.

7. Кириченко Г. В. Кримінологічна характеристика особи, яка вчинила контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин / Г. В. Кириченко // Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. – 2012. – № 1. – С. 232–237.

8. Блага А. Б. Жінки як суб'єкт корупції та контрабанди: кримінологічна характеристика / А. Б. Блага // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – 1999. – Т. 18. – С. 408–413.

9. Шевчук В. М. Проблеми методики розслідування контрабанди: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Шевчук В. М.. – Х., 1998. – 219 с.

10. Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Я. В. Фурман ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 22 с.

11. Молчанов Ю. А. Проблема незаконної торгівлі культурними та історичними цінностями / Ю. А. Молчанов // Боротьба з контра-

бандою: проблеми та шляхи їх вирішення. – К., 1998. – Т. 10. – С. 452–455.

12. Контрабанда и контрабандисты: наркотики, антиквариат, оружие / авт.-сост. Т. И. Ревяко. – М. : Литература, 1997. – 640 с.

13. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – 280 с.

14. Контрабанда: засоби попередження та протидії : навч. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, Б. В. Романюка. – К. : МІВВІЦ, 2001. – 118 с.

15. Душкин С. В. Особенности личности преступника, совершающего контрабанду в Российской Федерации / С. В. Душкин // Общество и право. – 2011. – № 2. – С. 195–198.

16. Серих О. В. Деліктологія порушень митних правил : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О. В. Серих; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2007. – 20 с.

Гайворонський Є. П. Характеристика осіб, які вчинюють незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон / Гайворонський Є. П. // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 167–171 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13gephmk.pdf>

Дано характеристику осіб, які вчинюють адміністративно каране незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон України або їх контрабанду. Встановлено, що майже 50 % контрабандистів були безробітними; близько 45 % злочинців мали вищу освіту; понад 50 % контрабандистів становили іноземці. Найбільш поширений вік злочинців – 30–40 років.

Гайворонский Е.П. Характеристика лиц, совершающих незаконное перемещение культурных ценностей через таможенную границу

Дана характеристика лиц, совершающих административно наказуемое незаконное перемещение культурных ценностей через таможенную границу Украины или их контрабанду. Установлено, что почти 50 % контрабандистов были безработными; около 45 % преступников имели высшее образование; свыше 50 % контрабандистов были иностранцами. Наиболее распространенный возраст преступников – 30–40 лет.

Haivoronskyi E.P. Characteristic of the Persons Making Illicit Movement of Cultural Values through Customs Border

It is given the characteristic of the persons making administratively punishable illicit movement of cultural values through customs border of Ukraine or their contraband. Found that almost 50 % of smugglers were the unemployed; about 45 % of criminals had higher education; over 50 % of smugglers were foreigners. The most widespread age of criminals – has 30–40 years old.